

Hız. Peygamber'in (sas) İslam Toplumunun Ticari Anlayış ve Uygulamalarına Yönelik Yaptığı Düzenlemeler

Regulations Made by The Prophet (Pbuh) Regarding the Commercial Perceptions and Practices of The Islamic Society

Yavuz Selim Göl

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
Assist. Prof. Dr., Giresun University Faculty of Theology, Department of Islamic History
Giresun / Turkey
yavuzselimgol@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7759-4482>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 18 Mart 2025 / **Date Received:** 18 March 2025

Kabul Tarihi: 28 Mayıs 2025 / **Date Accepted:** 28 May 2025

Yayın Tarihi: 15 Haziran 2025 / **Date Published:** 15 June 2025

Yayın Sezonu: Haziran 2025 / **Pub Date Season:** June 2025

Atıf: Göl, Yavuz Selim. "Hz. Peygamber'in (sas) İslam Toplumunun Ticari Anlayış ve Uygulamalarına Yönelik Yaptığı Düzenlemeler". *Akademik Siyer Dergisi* 11 (Haziran 2025), 19-40.
Citation: Göl, Yavuz Selim. "Regulations Made by The Prophet (Pbuh) Regarding the Commercial Perceptions and Practices of The Islamic Society". *Journal of Academic Sirah* 11 (June 2025), 19-40.
<https://doi.org/10.47169/samer.1660597>

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Published by: KSU Sirah Researches Application and Research Center

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça'da belirtildiği beyan olunur (Yavuz Selim Göl).

Ethical Statement: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography (Yavuz Selim Göl).

Bu makale Creative Commons Atınlı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-Nc 4.0).

Öz

İnsanlık tarihinin her döneminde toplumların vazgeçilmez alanlarından birisini oluşturan ticaret ile ilgili konularda dinlerin önemli düzenlemeler yapması kaçınılmazdır. Hz. Peygamber'in (sas) içerisinde doğduğu ve yaşadığı Arap toplumu da hem yerel hem de bölgesel ticaretin aktif olarak sürdüğü bir toplum olması sebebiyle ticari faaliyetleri düzenleyen önemli kurallara sahip olmasının yanında ticaretin güvenliği için kendi içerisinde oto-kontrol mekanizmaları kurmuştur. Her toplumda olduğu gibi gücünün zayıfı ezebileceği alanlarda önlemler alınmaya çalışılmış ancak dönemin güçlü bir hukuk nosyonuna sahip olmaması sebebiyle alınan önlemler istenen etkiyi göstermemiştir. Ancak Arapların içerisinde bulunduğu karanlık süreçte Hz. Peygamber'in de içerisinde bulunduğu bir grup insan haksızlıklara karşı durmak için Hilfü'l-fudul ya da Erdemliler Cemiyeti olarak bilinen bir oluşuma girişmişlerdi. Bu da genel bir düzelmeyi sağlamadı ama toplumda haksızlıklara karşı tepki duran insanlar olduğunu da gösterdi. Hz. Peygamber'in (sas) Medine'ye hicretinden sonra ticaret alanında da önemli gelişmeler meydana geldi. Bu düzenlemelerin ilki Medine'de ticareti elinde bulunduran Yahudilerin tekeline kırmayı da amaçlayan pazar yeri oluşturulması olmuştur. Müslümanlar için bir pazar yeri oluşturan Hz. Peygamber (sas) burada önemli düzenlemeler yaparak ticarete yeni bir soluk getirmiştir. Daha da önemlisi Müslümanların ticarete aktif bir rol üstlenmesini sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca Müslümanların adil bir ticaret yaparak toplum içinde haksız kazancın önüne geçmelerini hedeflemiştir. Müslümanların birbirlerine karşı güçlü bir güven duygusu oluşturmalarını ve bu vesileyle bir güven toplumu oluşmasını sağlamaya gayret etmiştir. Çalışmamızın temel hedefleri Hz. Peygamber'in (sas) oluşturmaya çalıştığı ticaret hayatının toplumun tüm kesimlerinin ürünlere rahat erişimini hedefleyen ve ayrıca satın alma gücünü dengede tutmayı amaçlayan bir sistem olduğunu göstermektir. Ayrıca paranın niteliğine dair değerlendirmelerde bulunarak günümüz toplumlarının en büyük ekonomik sıkıntılarının önemli sebeplerinden birisinin sebeplerini açıklığa kavuşturmak. Ayrıca faiz, karaborsa gibi uygulamaların toplum içerisinde oluşturduğu olumsuzlukları öne çıkarmaktır. İslam'ın ticaret sahasındaki temel hedefinin daha adil daha yaşanabilir bir toplum yapısı oluşturmaya hedeflediğini açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İslam Toplumu, Ticaret, İktisat, İslam.

Abstract

It is inevitable that religions will make important regulations on issues related to trade, which is an indispensable area of societies in every period of human history. The Arab society in which the Prophet Muhammad (pbuh) was born and lived was a society in which both local and regional trade was actively carried out, and therefore it had important rules regulating commercial activities and established self-control mechanisms within itself for the security of trade. As in every society, measures were tried to be taken in areas where the strong could oppress the weak, but due to the lack of a strong legal concept at the time, the measures taken did not have the desired effect. However, during the dark period that the Arabs were in, a group of people, including the Prophet (pbuh), initiated a formation known as the Hilf al-Fudul or the Society of the Virtuous in order to stand against injustice. This did not provide a general improvement, but it also showed that there were people in society who reacted against injustice. After the Prophet (pbuh) migrated to Medina, important developments also took place in the field of trade. The first of these regulations was the establishment of a marketplace, which also aimed to break the monopoly of the Jews who controlled trade in Medina. The Prophet Muhammad (pbuh), who established a marketplace for Muslims, brought a new breath to trade by making important arrangements here. More importantly, he aimed to ensure that Muslims took an active role in trade. He also aimed to prevent unfair gains within society by conducting fair trade. He tried to ensure that Muslims created a strong sense of trust towards each other and thus created a society of trust. The main goals of our study are to show that the commercial life that the Prophet Muhammad tried to establish was a system that aimed to provide easy access to products for all segments of society and also to keep purchasing power in balance. In addition, by making evaluations on the nature of money, we clarify the reasons for one of the most important reasons for the greatest economic difficulties of today's societies. In addition, we highlight the negativities created by practices such as interest and black markets within society. We explain that the main goal of Islam in the field of trade is to create a more just and livable society.

Keywords: Sirah, Islamic society, Trade, Economy, Islam.

GİRİŞ

21. yüzyıl ekonomileri, küresel eşitsizlik, finansal istikrarsızlık ve etik dışı uygulamalarla derin bir krizle karşı karşıyadır. Neoliberal ve kapitalist modellerin kimi aksayan yönleri olan adaletsiz gelir dağılımı, spekülasyon finansal sistemler ve tekelleri rekabet gibi sorunlar, alternatif ekonomik paradigma arayışlarını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, İslam'ın erken dönem iktisadi ilkeleri, yalnızca tarihsel bir olgu değil, aynı zamanda evrensel ve sürdürülebilir bir ekonomik düzen için teorik bir çerçeve sunmaktadır. Hz. Muhammed'in (sas) ticari faaliyetlere yönelik düzenlemeleri, bireysel ahlaktan devlet politikalarına uzanan bütüncül bir yaklaşımı yansıtmakta; bu özelliğiyle modern sorunlara çözüm üretme potansiyeli taşımaktadır.

İslam iktisadi literatürü, riba (faiz) yasağı ve zekât gibi spesifik konulara odaklanmış, ancak Hz. Muhammed'in (sas) bütüncül iktisadi vizyonunu modern sistemlerle karşılaştıran ve bu ilkelerin güncel sorunlara uygulanabilirliğini sistematik şekilde inceleyen çalışmalar sınırlı kalmıştır. Özellikle finansal adaletsizlik, devlet müdahalesinin sınırları ve etik ticaret eksikliği gibi küresel problemler, İslam'ın erken dönem uygulamalarının yeniden okunmasını gerektirmektedir.

Bu çalışma, Hz. Muhammed'in (sas) iktisadi düzenlemelerini Kur'an-ı Kerim ayetleri, sünnet verileri ve tarihsel kaynaklar ışığında analiz ederek, bu ilkelerin modern ekonomik sorunlara nasıl cevap verebileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Betimsel analiz yöntemiyle, Medine Pazarı'nın işleyişi, fiyat denetimi, tekellerle mücadele ve riba yasağı gibi somut örnekler incelenmiş; klasik İslam kaynakları ile modern iktisat teorileri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Makale, üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Hz. Muhammed'in (sas) iktisadi hayata dair oluşturduğu temel ahlaki çerçeve ve bu çerçevenin toplumsal adalet vurgusu ele alınacaktır. İkinci bölümde, 1/7. yüzyıl Arap toplumundaki ticari faaliyetlerin sosyo-ekonomik dinamikleri, kadınların ekonomideki rolü ve inanç-ticaret ilişkisi örneklerle analiz edilecektir. Üçüncü bölümde, Medine Pazarı'nın düzenleyici ilkeleri (içeriden bilgilendirme yasağı, adil rekabet, vergi politikaları) modern ekonomik krizlerle ilişkilendirilerek tartışılacaktır.

1. HZ. PEYGAMBER'İN İKTİSADİ HAYATA YÖNELİK OLUŞTURDUĞU AHLAKİ ÇERÇEVE

İslâm'ın ilk indiği toplum olan Arap toplumu ticaret açısından gelişmiş bir toplumdur. Kur'ân'da Kureyş suresinde de ifade edildiği gibi yaz – kış ticari seferler düzenleyerek uzak beldelere giden Araplar için bu durum bir hayat tarzıydı. Karşılaştırmalı olarak bakılacak olursa, Batı toplumlarında durum bunun tam tersi idi. Ticari faaliyet ve çalışma Batı dünyasında hor görülen ve aşağılanan bir faaliyetti. Tüccarlar şehir merkezlerine alınmaz ve ticari panayırılar şehrin dışına kurulurdu. Batı dillerinde çalışmak fiili ve emek kavramı ise eziyet, acı, işkence çekmek anlamlarına gelen bir kelimelerden (laborare/erbeit/tribuler) türemişti. Çalışma ve ticarete yönelik kelimelere yansıyan bu bakış açısı Protestanlığın gelişmesine kadar devam etmiştir. Daha sonra Batı dünyası çalışmanın ve ticaretin saygınlığını anlamıştır.

Ancak Araplar ve Müslümanlar için ticari faaliyet oldukça doğal ve itibarlı bir faaliyetti. Ziraat imkânının çok sınırlı, geçim kaynaklarının belli kalemlere mahsus olduğu bir ortamın varlığı da

esasinda ticareti zorunlu kilmaktaydi. Bununla birlikte ticaretin sagladigi maddi ve manevî güç de yadsinamaz bir gerçeklikti. Hz. Peygamber (sas) ve Haşimoğullarının Mekke döneminin sonlarında uğradığı boykot sebebiyle yaşadıkları, ticaretin ve ticarete elde edilen gücün ne denli önemli olduğunu göstermişti.¹

İslâm'ın insanın toplu yaşamını en güzel şekilde organize edebilmek gibi bir amacı vardır. Bu amacı doğrultusunda toplumsal hayatın önemli alanlarından birisi olan ticareti de en güzel biçimde organize etmek ister. Bu doğrultuda günümüzde de insanların hayatında büyük bir alan işgal eden ticaretin belli kuralları olması gerektiği de aşikârdır. Özellikle içerisinden geçtiğimiz süreç ve son zamanlarda insanların hayatını derinden etkileyen ekonomik krizler İslâm'ın bu konuda gösterdiği hassasiyetin ne derece hayati bir önem taşıdığını net bir biçimde göstermektedir. Örneğin Türkiye'de 2021 yılından itibaren kısmen pandemi etkisiyle kısmen de spekülâtif hamlelerle ciddi bir hayat pahalılığı ile karşı karşıya kaldığımızı görmekteyiz. Bir taraftan yapılan ekonomik düzenlemelerin olumsuz etkileri insanların hayat standartlarında önemli değişikliklere sebep olurken diğer taraftan bir kısım insanların da bu artışlardan memnuniyet duyduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedenleri üzerinde ayrıca bir çalışma yapmak gereklidir ancak ticari iş ve işlemlerde Hz. Peygamber'in (sas) dizayn ettiği, Müslümanları uyardığı noktaların önemine işaret etmenin gerekliliği ise ortadadır.

Hz. Peygamber döneminde oluşan ticari anlayışın en güçlü yönlerinden birisi de tüccarın harcama kalemlerinin en aza indirilmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda yapılan en önemli hamlelerden birisi de Medine pazarının oluşturulmasıdır. Bu pazarın insanlardan herhangi bir yer ücreti (rutin hizmet giderleri için alınan cüz'î miktarlar hariç) alınmayacak şekilde planlanması doğal olarak satıcı tarafından maliyetlerin düşmesini sağlamıştır. Bir diğer taraftan vergi politikasında yerli yani Müslüman tüccarın korunduğu bir ticari anlayış geliştirilmesi sayesinde insanların satın alma gücünün artmasına ve mala daha kolay erişim sağlamasına imkân verilmiştir. Günümüzde uygulaması daha zor gibi görünse de pazar yerlerinde rekabetçi bir anlayışın oluşabilmesi için yer tutma imkânı kaldırılmıştır. Pazar yerine daha erken gelenin daha merkezi/uğrak yere konabilme imkânı özellikle zengin tüccarın daha zayıf olana üstünlük kurmasının önüne geçmeyi hedeflemektedir. Ayrıca maliyetlerin düşürülmesi konusunda alınan en önemli tedbir de pazar yerlerinin vakıf yerleri yahut devlete ait yerler olmasıdır.² Bu durum satıcının maliyetlerini düşürmesini sağlamıştır.

Hz. Muhammed'in (sas) ticarete bakışı, ahlaki değerler, dürüstlük, adalet ve toplumsal fayda ilkelerine dayanır. O, ticaretin yalnızca kazanç sağlamak için değil, aynı zamanda insanlara fayda sağlamak, toplumsal sorumlulukları yerine getirmek ve ahlaki değerlere uygun bir şekilde yapılması gerektiğini öğretmiştir. Hz. Peygamber'in ticaretle ilgili bakış açısını anlamak için birkaç temel noktaya odaklanabiliriz:

1.1. Dürüstlük ve Güven

¹ Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 439.

² Yaşar Çelikkol, *Hicri Birinci Yüzyılda Medine Şehri (Fiziki, demografik, idari, iktisadi ve sosyal yapısı)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 130.

Hz. Peygamber, ticarete dürüstlüğü her şeyin önünde tutmuştur. Toplumun temel taşlarından birisi olan güven duygusunun önemini çok bile Hz. Peygamber, ticaretin temelinde karşılıklı güvenin bulunduğunu ve dürüst davranmanın önemini vurgulamıştır. Bir hadiste Hz. Peygamber (sas), *“Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tâcir, nebîler, siddîklar ve şehitlerle beraberdir.”*³ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (sas), ticarete yapılan hileli davranışları ve aldatıcı uygulamaları kesinlikle yasaklamıştır. Meşhur bir örnekte Hz. Peygamber bir buğday çuvalına elini daldırdığında ıslaklığı fark etmiş, satıcıya neden bunun böyle olduğunu sorunca da yeni yağan yağmur sebebiyle bir miktar ıslandığı cevabını alınca bu durumun gizlenmesinin uygun olmadığını ifade ederek, *“Müslümanlar arasında aldatma olamaz! Bizi aldatan, bizden değildir!”*⁴ diyerek, ticarete şeffaflık ve doğruluğun önemine işaret etmiştir. Maalesef günümüzde bu durum Müslümanların büyük sıkıntı yaşadığı bir husus olarak göze çarpmaktadır. Zira insanların birbirlerini aldatmak niyetiyle yaptığı hileler her gün medyada görülmektedir. Hz. Peygamber bu durumu nihayete erdirmeyi amaçlayarak böylesi bir girişimde bulunan kimsenin İslam toplumundan dışlanması gerektiğini ifade etmiştir.

1.2. Adalet ve Eşitlik

Hz. Peygamber, ticaretin adaletle yapılmasını, iki tarafın da haklarının korunmasını istemiştir. İslam'da ticaretin, yalnızca bir kişinin kazancına değil, aynı zamanda diğer tarafın da çıkarına olması gerektiği öğretilmiştir. Hz. Peygamber (sas), insanların ticarete birbirine zulmetmemesini isteyerek malların insanlar arasında haksızlıkla yenilmesinin önüne geçmek istemiştir. Onun bu konuda temel gayesi ticaretin adil ve eşit bir temele dayanmasıdır. Adaletin toplumun her alanında hâkim olmasını sağlamak için büyük çaba gösteren Hz. Peygamber (sas) ticarete adaletin güçlü bir şekilde var olmasını istemiştir. İnsanların birbirleri ile yaptıkları ticarete konu olan malın adil bir şekilde fiyatlandırılması, alanın ya da satanın zarara uğramasının önüne geçebilecektir. Günümüz toplumlarında bu adalet anlayışının terk edilmesinin bir sonucu olarak insanlar bir malın farklı yerlerde fahiş farklarla satıldığına şahit oldukça adalet duygusunu kaybetmekte ve toplumsal adaletsizlik duygusuna kapılmaktadır. Hz. Peygamber (sas) bu konuda müslümanları net bir şekilde uyararak toplumda adaletsizliğin var olmasının toplumsal bir huzursuzluğa sebebiyet vereceğini işaret etmiştir.

1.3. Faiz (Riba) Yasağı

Allah Teâlâ, Kur'ân'da yer alan ayetler doğrultusunda faizi (riba) kesinlikle yasaklamıştır. Allah Teâlâ bu yasağı şu ifadelerle bildirmektedir:

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışverişi de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı

³ Muhammed b. İsmâ b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir-Sünen-i Tirmizî*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Büyü”, 4; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sunenu'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000). “Büyü”, 8. (2581).

⁴ Dârimî, “Büyü”, 10. (2583)

onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır.”⁵

Bu ayeti takip eden ayetlerde ise kişilerin artık faizden uzak durmaları ve faiz alacaklarından vazgeçmelerini bildirmektedir. Hz. Peygamber (sas) bu doğrultuda Veda Hutbesi’nde en yakınlarından olan amcası Abbâs b. Abdülmuttalib’den başlayarak şahıslara ait faiz alacaklarını kaldırdığını ilan etmiştir.⁶ Faiz, paradan para kazanmak anlamına gelir ve İslam’a göre, böyle bir kazanç adaletsiz ve haksız bir gelirdir. Müslümanlar faiz işlemleri konusunda hukuki bir altyapı oluşturmak için çalışmalar yaptığı da belirtilmektedir.⁷ Hz. Peygamber (sas), net bir şekilde Kur’ân’ın da emirleri doğrultusunda faizin haram olduğunu ve toplumda ekonomik adaletsizlik yarattığını belirtmiştir. Ticaretin helal ve adil yollarla yapılmasını teşvik etmiştir. Günümüzde ekonomilerin en büyük darboğaza girdikleri dönemlerde küresel ölçekte bir faiz baskısı oluşmakta ve daha büyük yıkımların kapısı aralanmaktadır. Faizin yıkıcı etkisi Kur’ân ve sünnet tarafından net bir şekilde belirtilmiş ve İslâmî bir ekonomi anlayışının içerisinde yer alamayacağı belirtilmiştir. Bu durumun Müslümanlar için büyük bir ticari farkındalık oluşturması gerekmektedir.

1.4. İş Ahlakı ve Çalışma

Hz. Peygamber, çalışmayı, insanın kendisi ve ailesi için helal rızık temin etmesini öğütlemiştir. Ticaretin de helal ve ahlaki sınırlar içinde olması gerektiği her zaman vurgulanmıştır. Kur’ân’da Allah Teâlâ “İnsan için ancak çalıştığı vardır.”⁸ buyurmuş ve Hz. Peygamber (sas) de bu doğrultuda kişinin elinin emeği dışında bir şeyle geçinmemesini tavsiye ederek, kişilerin kendi emekleriyle rızık kazanmalarını tavsiye etmiştir.

1.5. Helal ve Haram

Peygamber Efendimiz, ticaretin helal ürünler üzerinden yapılmasını istemiştir. Haram olan ürünler veya hizmetlerle yapılan ticaretin caiz olmadığı, bunun yerine helal ve faydalı malların alınıp satılmasının gerekliliğini belirtmiştir. Örneğin, içki, kumar gibi haram olan şeylerle ticaret yapılmasını yasaklamıştır.

1.6. Ticaretin Toplum İçin Faydalı Olması

Hz. Peygamber, ticaretin yalnızca kişisel kazanç amacı gütmemesi gerektiğini, aynı zamanda toplumun faydasına da olması gerektiğini öğretmiştir. Bir ticaretin, toplumsal refahı artırması, insanların ihtiyaçlarını karşılaması ve faydalı mal ve hizmetler sunması gerekir. Peygamber Efendimiz, toplumda ihtiyaç duyulan şeylerin üretimini teşvik etmiştir.

1.7. Zekât ve Yardımlaşma

Hz. Peygamber, zenginlerin mallarından zekât vererek toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini istemiştir. Zekât, ticaretin ve üretimin meyvelerinin topluma da fayda sağlamasını amaçlayan bir sistemdir. Zekât verilmesi, kişinin malının bereketlenmesini sağlar ve toplumsal

⁵ Bakara 2/275.

⁶ Dârimî, “Büyû”, 3; Şulul, İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisi, 1012.

⁷ Yusuf Ziya Binatlı, “Faiz ve İslam Hukukunda Faiz”, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2/1 (1966), 166-168.

⁸ Necm 53/39.

eşitsizlikleri azaltır. Hz. Peygamber, zekâtın, Müslümanların mallarını temizleyeceğini bildirerek zekâtın önemini vurgulamıştır.

1.8. Ticaret ve Sabır

Hz. Peygamber, ticaretin bazen zorluklar ve engeller içerebileceğini, fakat sabır ve azimle bu zorlukların aşılabileceğini öğretmiştir. Ticaret yaparken karşılaşılan zorlukların, iman ve sabırla aşılmasının gerektiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber de farklı yerlerde tüccarın, tüccarlığının zorluklarını sabırla karşılaması gerektiğini ifade etmiştir.

1.9. Kadınların Ticaret Yapması

Hz. Peygamber, kadınların da ticaret yapmalarını teşvik etmiştir. Hz. Peygamber'in (sas) eşi olan Hz. Hatice onun en büyük destekçisiydi ve o da çok başarılı bir tüccardı.⁹ Diğer taraftan ticaret ile meşgul olan sahabe kadınlar da bulunuyordu. Bunlardan Esmâ bt. Muharribe¹⁰, Ümmü Benî Enmâr Kayle¹¹ öne çıkan isimler arasında zikredilebilir. Bu, İslam'ın kadınlara iş ve ticaret hayatında da hak ve fırsat tanıdığını gösteren önemli bir örnektir.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in (sas) ticarete bakışı, yalnızca maddi kazancı değil, aynı zamanda ahlaki değerleri, toplumsal sorumluluğu, adaleti ve insanların birbirine olan güvenini öne çıkaran bir yaklaşımdı. O, ticareti sadece bireysel kazanç aracı olarak değil, aynı zamanda topluma fayda sağlamak ve insanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmek için bir araç olarak görmüştür.

2. HZ. PEYGAMBER'İN (SAS) YAŞADIĞI TOPLUMDA TİCARET

Hz. Peygamber'in (sas) içerisinde dünyaya geldiği Arap toplumu ticarete rüştünü ispat etmiş bir kavimdir. Onların yazları kuzey bölgelere, kışları ise güneye doğru büyük ticaret kervanlarıyla yolculuklar yaptığı bilinmektedir. Bu durum Kur'an'da Kureyş suresinde "îlâf" şeklinde ifade edilmiştir. Bu durum onların sadece kendi bölgeleriyle ilgili değil dünyanın geri kalanıyla ilgili de önemli sayılabilecek bilgi ve tecrübe biriktirdiklerini göstermektedir. Diğer taraftan Arapların ibadet merkezi konumunda bulunan Kâbe ve dolayısıyla Mekke aynı zamanda bir ticaret merkezi hüviyeti de kazanmıştı. Bu durum Mekke'de yerleşik olan Kureyşlilerin diğer Araplar nezdinde daha üstün olmasını sağlayan sebeplerinden de birisiydi. Çünkü ticaret onlardan sorulurdu.¹² Burada özellikle pazar yeri olarak belirlenmiş alanlar bulunuyor ve bu alanlarda farklı bölgelerden gelen kabileler yıllık düzenlenen panayırarda yahut Mekke'de farklı amaçlarla kurulan pazarlarda ticari faaliyetlerde bulunarak tabir caizse hem ziyaret hem de ticaret yapıyorlardı.¹³ Günün şartları itibarıyla insanların bu tarz faaliyetlerden birkaçını bir seferde yapmaları da normal karşılanmalıdır. Aksi takdirde onlar için büyük bir zorluk ortaya çıkabilecektir. Bu faaliyetler Hz. Peygamber'in (sas) ve özellikle ilk Müslümanların da bizatihi yaşadığı bir ortamdır ki hem bizzat Hz. Peygamber'in (sas) kendisi başta olmak üzere, Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b.

⁹ Feyza Betül Köse, "Women in Pre-Islamic Arab Society", *Akademik Siyer Dergisi Cahiliye Özel Sayısı*, (2024), 87.

¹⁰ Muhammed b. Sa'd b. Menî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. Abdurrahman Elmalı - Mehmet Akbaş (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 10/322-323.

¹¹ Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 10/333.

¹² Ebû'l-Velid Muhammed b. 'Abdullah el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Ruşdi Sâlih Melhas (Beyrut: Dâru'l-Endelus, ts.), 168.

¹³ Yaşar Çelikkol. *İslâm Öncesi Mekke*. 3. Baskı. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 57-64.

Ebî Vakkâs gibi sahabenin önde gelen isimleri de ticaretle meşgul olan kimselerdendi. Bu tecrübeleri onlara hem idari hem de siyasi alanda büyük bir birikim de kazandırmıştır. Ayrıca bu dönemde cahiliye Araplarının bazı olumsuz hareketleri için önlemler de alınmak zorunda kalan Mekkeliler içerisinde Hz. Peygamber de (sas) bulunuyordu. Hilfû'l-fudul ya da Erdemliler Hareketi olarak bilinen bu olayla ilgili olarak Hz. Peygamber (sas) sonraki zamanlarda övgü dolu sözler söylemiştir. Buna benzer bir oluşum ortaya çıkarsa mutlaka iştirak edeceğini özellikle ifade etmiştir. Bu da O'nun ticarî ahlâkın ve toplumsal güvenin korunması noktasında titizliğine göstermektedir.

Hz. Peygamber (sas) ticaretin yoğun olarak yapıldığı bir toplumda dünyaya gelmiş olması sebebiyle ticarete bakış açısı uzun bir süre içerisinde yaşadığı toplumdan bağımsız düşünülemez. Bu nedenle kısaca Mekke ve çevresinde yaşanan ticari hareketliliğe değinmek yerinde olacaktır.

Mekke'nin uzun süredir asli sakinleri konumunda olan Kureyş kabilesi Araplar arasında önemli bir saygınlık kazanmıştı. Bunun en önemli sebeplerinden biri Araplar tarafından kutsal kabul edilen Kâ'be'nin koruyuculuğunu yapmalarıdır. Diğer bir önemli husus ise Kâ'be'de devam edegelen hac ibadetinin organizasyonunun bu kabile tarafından yapılıyor olmasıdır. Bu iki gerekçenin belki de üzerinde değerlendirilebilecek biri ise ziraate elverişli olmayan bu bölgede insanların tek geçim kaynağı konumunda olan ticaretti. Zira bu bölgede yapılabilecek en önemli geçim faaliyeti buydu. Öyle ki ticaret kabile hayatının içerisinde sosyal tabakaların oluşmasına sebep olmuştu.¹⁴ Diğer taraftan bir ibadet merkezi hüviyeti ile bu durum daha da önemli hale gelmiştir. Ayrıca Mekkeliler bulundukları konumun bir getirisi olarak kuzeye ve güneye yolculuklar yapmak suretiyle ticari faaliyetlerini daha geniş alanlara yaymak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Kureyş Suresi'nde ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in (sas) büyük dedeleri Mekke'nin ileri gelenleri olarak Arap Yarımadası dışında yer alan devletlerle de anlaşmalar yapmışlardır.¹⁵

Mekkeliler ticaret konusunda her ne kadar büyük bir tecrübe sahibi olsalar da ticaretin işleyişi konusunda bazı problemleri olduğu bilinmektedir. Ticari faaliyetlerin tertip ve düzeni konusunda özellikle güçlü-zayıf dengesi konusunda bir rahatsızlık bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olarak en net örneklerden birisi Hilfû'l-fudul¹⁶ teşkilatının kurulmasına vesile olan olaydır. Bu olayda Yemenli bir tacirin Mekke'ye hem ticaret hem de umre ziyareti nedeniyle geldiği bir esnada elindeki mallara Mekke'nin önde gelen isimlerinden birisi olan Âs b. Vâil müşteri olmuştu. Aralarında anlaştıkları bedeli ödemek istemeyen alıcı Âs b. Vâil ile satıcı arasında tartışma çıktı. Bu olayın iki taraf arasında çözülememesi üzerine, farklı rivayetleri de bulunan bu olayda, Yemenli satıcı Ebû Kubeys Tepesi'ne çıkarak Mekkelilere seslendi ve bu sorunu çözmelerini istedi.¹⁷ Mekkelilerden sağduyu sahibi bazı kimseler bu problemi çözmek üzere eski bir ittifakı canlandırmak üzere biraraya geldiler. Bunlar arasında Hz. Peygamber (sas) ve amcası Zübeyr b. Abdulmuttalib de bulunuyordu. Hz. Peygamber'in (sas) mensubu olduğu Benî Hâşim ile beraber Kureyş'in kollarından Benî Muttalib, Benî Zühre, Benî Teym ve Benî Esed de katıldı. Bu ailelerin temsilcileri biraraya gelerek satıcının

¹⁴ Hakan Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 270-271.

¹⁵ Kadir Acar, "Cahiliye Döneminde Ticaret Ahlâkı", *İnsan, Din ve Erdemlilik* (İstanbul: DEM Yayınları, 2022), 547-549.

¹⁶ M. Salih Arı, "Hilfu'l-Fudul Cemiyetinin Sosyal Dayanışmadaki Rolü", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Haziran 1998), 375-384.

¹⁷ Nesim Sönmez, "Hilfu'l-Fudul Teşkilatı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (01 Temmuz 2014), 405-410.

ücretinin kararlaştırıldığı şekilde ödenmesini, aksi durumda zor kullanılacağını bildirince alıcı bu parayı ödemek durumunda kaldı. Bu, ticaretin daha güvenilir bir ortamda yapılması için gerekli bir uygulamaydı. Hz. Peygamber (sas), daha sonraki zamanlarda bu olaydan bahsederken eğer tekrarı gerekse mutlaka içinde bulunacağı bir topluluk olarak bahsetmiştir.¹⁸

Mekkelilerin ticari faaliyetleri içerisinde en olumsuz uygulamalardan birisi şehre çölden/kırsaldan gelenleri şehir dışında karşılayıp piyasa ile ilgili yanıltıcı bilgiler verip ellerinden mallarını düşük fiyata almalarıydı. Bu uygulama pazar içinde haksız kazanca, tekelliliğe ve karaborsaya sebep oluyordu.

Kureyş'in Câhiliye dönemindeki ticaret anlayışının yine en önemli sorunlarından birisi de faizdi.¹⁹ Faiz paradan para kazanılması şeklinde olan ve birçok ekonomik modelde adeta bir sömürü aracı olarak kullanılan bir uygulamadır. Bu nedenle de İslam'da açık bir şekilde yasaklanmıştır.²⁰ Faiz zengine büyük avantaj sağlarken fakirin daha da fakirleşmesine sebep olmaktadır. Ayrıca üretimi zayıflatması sebebiyle de ürün arzının düşmesine fiyatların ise artmasına sebep olmaktadır.

Mekkelilerin ticaret anlayışı bir merkezîyetçi yapıyı da barındırmaktadır. Mekke'nin dini bir merkez olması sebebiyle de bu durumun pekiştiğini ve Kureyş kabilesinin saygınlığı sebebiyle Arap Yarımadası içinde büyük bir güç olduğu söylenebilir. Kureyş kabilesinin ticareti sadece Arap Yarımadası ile de sınırlı kalmamıştır. Ticaretin sınırları Suriye, Irak, Anadolu, İran coğrafyalarına yayılmıştır. Hz. Peygamber'in (sas) yaşadığı dönemde Müslümanların ellerinde bulunan bazı malzemelerden (Türk çadırı, kalkanı vb) Türklerin yaşadığı bölgelerle, sınırlı da olsa, ticaret bağı olduğu söylenebilir.

İslam'dan önce Araplar, özellikle Mekke ve Medine gibi şehirlerde gelişmiş bir ticaret hayatına sahipti. Araplar, ticaretin önemli bir parçasıydılar ve bu faaliyetleri, çoğunlukla göçebe yaşam tarzları ve kervan yolları sayesinde geniş bir coğrafyaya yayılıyordu. İslam öncesi Arapların ticaret hayatı hakkında bazı temel noktalar şunlardır:

2.1. Kervan Ticareti: Araplar, özellikle Mekke'yi önemli bir ticaret merkezi haline getiren kervan ticaretine büyük önem verirlerdi. Mekke, hem stratejik konumu hem de Kabe'nin bulunduğu kutsal şehir olmasından dolayı, yıllık hac ziyaretlerinden faydalanarak önemli bir ticaret merkezi olmuştu. Araplar, kervanlar aracılığıyla Kuzey'deki Şam'a, Batı'daki Habeşistan'a ve Doğu'daki Yemen'e kadar uzanan geniş bir ticaret ağı kurmuşlardı.

2.2. Yaz ve Kış Ticareti: Araplar, ticaret yolları üzerinde gelişen bu kervanları yazın kuzeye, Şam ve çevresine, kışın ise güneye, Yemen'e yönlendirirlerdi. Bu şekilde, yıl boyunca ticaret faaliyetlerini sürdürürlerdi. Bu yaz ve kış kervanları, Araplar için büyük bir ekonomik kaynak sağlıyordu.

2.3. Mal ve Ürünler: İslam öncesi Araplar, özellikle hurma, baharat, deri, yün, inci, altın, gümüş, parfüm ve değerli taşlar gibi ürünlerin ticaretini yaparlardı. Mekke, bu ürünlerin önemli bir ticaret

¹⁸ Sönmez, "Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı", 417.

¹⁹ Dârimî, "Büyû", 3.

²⁰ Âl-i İmrân, 3/130.

merkeziydi. Ayrıca, hayvancılık ve tarım da Arap ekonomisinde yer tutuyordu, ancak ticaretin önemi daha büyüktü.

2.4. Ticaretin Temel Özellikleri

2.4.1. Dürüstlük ve Güven: İslam'dan önceki Arap toplumunda, özellikle Mekke'deki ticaretin büyük bir kısmı güvene dayalıydı. Arabistan'daki kabileler arasında, ticaretin dürüstlük ve güven çerçevesinde yapılması gerektiği bir anlayış vardı.²¹ Kabile liderleri, ticaretin düzenini sağlamak için belirli kuralları koymuşlardı. Bu kurallara uyulması noktasında da mümkün olduğunca titiz davranıyorlardı. Bu konuda ihlallerde bulunanlar Hilfü'l-fudul örneğinde olduğu gibi sert bir şekilde uyarılıyorlardı.

2.4.2. Tacirlerin Saygınlığı: Ticaretle uğraşan kişiler genellikle toplumda saygı duyulan ve varlıklı kimselerdi. Araplarda tüccar sınıfı, önemli bir sosyal statüye sahipti ve bu kişiler, bazen bir kabile reisi gibi güçlü bir etkiye sahip olabiliyorlardı.

2.4.3. Mekke'nin Ticaret Yeri Olarak Önemi: Mekke, sahip olduğu dini merkez hüviyeti sebebiyle de İslam öncesi dönemde çok önemli bir ticaret merkeziydi. Bunun nedeni, Kâbe'nin ve içerisindeki putlara evsahipliği yapması ve hac dönemlerinde Arap Yarımadasının dört bir yanından gelen insanların serbestçe ticaret yapılabilmesiydi. Ayrıca, Mekke'nin ticaret açısından oldukça stratejik olan coğrafi konumu sebebiyle kuzey-güney aksında hareket eden kervanların yanı sıra Kızıldeniz'e yaklaşık 90 km olması da büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bahsi geçen rotalarda ticari faaliyetlerini sürdüren tüccarlar burada buluşur ve ticaret yaparlardı.

2.4.4. Hac ve Ticaret: Hac, Arapların İslam öncesi döneminde de çok önemli bir dini ve ticari faaliyetti. Hac sırasında, Mekke'ye gelen insanlar hem dini ibadetlerini yerine getirirler hem de ticaret yaparlardı. Hac, aynı zamanda farklı kabilelerin bir araya geldiği bir buluşma noktasıydı ve bu da ticaretin büyümesine katkı sağlıyordu. Haccın dini bir hüviyeti olduğu kadar ticari bir yönü de bulunmaktaydı. Arapların haram aylar olarak bildiği ve İslam dininin de haram kıldığı aylar Zilka'de, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıydı.²² Haram aylarda savaşmak, insanlara eziyet etmek veya mallarını gasp etmek yasaklanmıştı. Bu ayların özellikle hac dönemine denk gelen üçünün haram kılınmasının temel sebebi insanların ibadetlerini rahat bir şekilde yapabilmelerinin yanında ticaretlerini de güven içinde yapmalarını sağlamaktır.

2.4.5. Halk Arasında Çeşitli Ticaret Anlaşmaları: Araplar, ticaret yaparken birbirleriyle çeşitli anlaşmalar yaparlardı. Bu anlaşmalar, her iki taraf için de şartları belirler ve haksızlıkların önüne geçmeye çalışırdı. Ancak zaman zaman, özellikle borçlar nedeniyle anlaşmazlıklar çıkabiliyor ve bu durumlar kabileler arası savaşlara yol açabiliyordu.

2.4.6. Tacir Kadınlar: İslam öncesi Arap toplumunda kadınlar da ticaretle uğraşıyorlardı.²³ Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in (sas) eşi olması vesilesiyle de çok bilinen bir örnektir. O İslam dini gelmeden önce de zengin ve saygın bir tüccar olarak biliniyordu. Hatta Hz. Peygamber ile

²¹ Saffet Köse, *İslâm İş ve Ticaret Ahlakı* (İstanbul: İGİAD Yayınları, 2017), 24-25.

²² Hüseyin Algül, "Haram Aylar", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mart 2025).

²³ Köse, "Women in Pre-Islamic Arab Society", 87.

evliliklerine sebep olan tanışmaları da birlikte yaptıkları bir ticaret sonucunda olmuştur. Özellikle zengin tüccar ailelerden gelen kadınların ticaret yapma haklarının var olduğu söylenebilir.

İslam öncesi Araplar bölgede gerçekleşen ticaret hayatında etkin bir rol oynamışlar ve kervanlar aracılığıyla farklı coğrafyalarda mal ve ürün alım satımı yapmışlardır. Bu ticaretin temelinde güven, saygı ve anlaşmalara dayalı bir sistem bulunmaktaydı, ancak aynı zamanda ekonomik ve sosyal eşitsizlikler de mevcuttu. İslam, bu ticaret sistemini daha adil, ahlaki ve toplum yararına olacak şekilde düzenlemiştir.

3. HZ. PEYGAMBER'İN TİCARİ FAALİYETLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELERİ

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti bilindiği üzere birçok yeni düzenlemenin de kapısını aralamıştır. Bunun temel nedeni İslâm toplumunun artık yeni bir dünya düzeni kuracak güç potansiyelini ve ortamı bulmuş olmasıdır. Hz. Peygamber'in (sas) birçok alanda yaptığı düzenlemelerin içerisinde ticari faaliyetler de bulunuyordu.²⁴ Bunun ilk hamlesi ise Yesrib şehrini ticari açıdan tahakkümleri altına almış olan Yahudilerin bu tahakkümlerini kırabilmek amacıyla yeni bir pazar yeri oluşturmak olmuştur.²⁵ Hz. Peygamber (sas) genel hatlarıyla bakıldığında Müslümanların ticaret esnasında birbirlerini aldatmalarına sebep olacak hususları yasaklamıştır.²⁶

Medine'de oluşturulan pazar yerinin daha cazip hale gelmesi ve İslami bir ticaret anlayışı çerçevesinde devam edebilmesi adına Hz. Peygamber (sas) pazar yerlerinden vergi alınmamasını emretmişti.²⁷ Bu suretle pazarı cazip hale getirmeyi ve ticaretin maliyetini düşürmeye gayret etmişti. Satıcıların sabit yer edinmelerini yasaklayarak ticaretin daha istekli ve adil bir şekilde yapılmasını hedeflemiştir. Pazarlarda etkin bir fiyat denetimi mekanizması ile gerekli piyasa koşullarının ve ticaretin olmazsa olmaz yönlerinden birisi olarak rekabetin oluşturulmasını amaçlamıştır. Örneğin şehirli tacirlerin, taşradan gelen satıcıların mallarına piyasa fiyatlarından düşük bir şekilde, satıcının gafletinden de faydalanarak müşteri olmasını yasaklamıştır. Ürünlerin gerekli kontrollerinin sağlanması ve ölçü-tartı işlerine azami dikkat gösterilerek adil bir alışveriş ortamı sağlanmasını hedeflemiştir. Satıcının ürünleri ile ilgili olarak yalan yere yemin etmesini ve tüketilmesi haram olan malların ticaretini yasaklamıştır.²⁸

3.1. Müslümanlara Ait Pazar Yeri İhdas Edilmesi

Hz. Peygamber (sas) Medine'ye hicret ettiğinde burada yer alan toplum yapısı kozmopolit bir durumdaydı. Özellikle Arap kabileleri (Evs ve Hazrec) arasındaki çekişme şehirde bulunan Yahudileri öne çıkarmış, şehrin hâkimi konumuna yükseltmişti. Bu durum sebebiyle şehirde ticaret de Yahudilerin eline geçmişti. Bir dünya nizamı oluşturmak gayesiyle gelen İslâm'ın Peygamberi (sas) bu duruma kayıtsız kalamamış, geçmiş tecrübelerinden de yola çıkarak pazar hâkimiyetini

²⁴ Uğur Erman, "İslam'da Ticaret Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Rolü", *Journal of Academic Value Studies* 5/4 (2019), 722.

²⁵ İlyas Uçar, *Hz. Muhammed Zamanında Medine'de Gündelik Hayat Mekanın Üretimi* (Fecr Yayınevi, 2019), 118-119; Cuma Karan, *Psiko-Sosyo-Tarih Açısından Bedir Meydan Muharebesi*. (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021), 31-32.

²⁶ İhsan Cora, "Çağdaş Tüketici Pazarları Açısından 'Medine Pazarı'nın Analizi", *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi* 1/5 (31 Ağustos 2020), 51-62.

²⁷ Ahmed b. Yahya el-Belazurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 15.

²⁸ "İslam'da Ticaretin Önemi: Medine Pazarı Örneği-İslam İktisadi", <https://islamiktisadi.net/2020/01/20/islamda-ticaretin-onemi-medine-pazarı-orneği/>

sağlayacak bir hamle yaparak yeni bir pazaryeri oluşturdu. Bu girişimle birlikte artık ticaretin yönlendiricisi olma noktasında bir girişimde bulunmuş oluyordu.²⁹ Müslümanların Medine'ye hicret etmesiyle ticaretin merkezini oluşturan çarşı ve pazarlar, geçim telaşı açısından büyük bir önem kazandı. Çünkü Müslümanların ticaretin en doğru bir şekilde yapılmasına ve ticarete güçlü olmalarına büyük ihtiyaçları vardı. Medine'ye hicret ettikten sonra Müslümanlar şehirde bulunan ve ticareti yöneten Yahudilerin sahip olduğu pazarlarda ticaret yapmak durumunda kaldı. Ancak bu pazardaki ticari faaliyetler yaşanan problemler sebebiyle Müslümanları zor durumda bırakıyordu.³⁰ Bu nedenledir ki Hz. Peygamber (sas), Medine'ye hicretinden bir süre sonra Mekke'de elde ettiği tecrübeyi İslâm'ın genel ilkeleri ile birleştirerek Müslümanların ticarete büyük bir güç haline gelmesi için çalışmalar yapmaya başladı. Medine'de bulunan ve Yahudilerin elinde bulunan Benî Kaynukâ ve Nebit çarşılarını gezdikten sonra, *"Burası sizin pazarınız olmaya uygun değildir."* sözleriyle yeni bir pazar yeri tesis etmek üzere şehrin farklı bölgelerini gezdikten sonra uygun bir alanı yeni çarşı yeri olarak belirledi ve *"Burası sizin çarşıdır. Bu çarşı kapatılmayıp daima işler hâlde kalsın, burada kimseden vergi alınmasın!"*³¹ sözleriyle ilk kuralı koydu.³²

Müslümanlara ait bir pazaryerinin oluşturulmasını bu pazaryerinin ve dahi ticaretin kurallarının belirlenmesi izlemiştir. Ticaretin yönetilmesi açısından önem arz eden pazaryeri uygulamasının bugünkü karşılığı ticaret borsaları olmalıdır. Ürünlerin piyasadaki arz-talep durumuna göre fiyatının belirlenmesini sağlayan borsalar eski dönemde pazarların fonksiyonunu üstlenmektedir. Elbette günümüz emtia borsalarında hâkim olmanın avantajı gibi geçmişte de bu durumun önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

Günümüzde fiyatlarla ilgili gündeme gelen bazı tartışmaların da odağında bu eylemin bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan bir açıklamada,³³ Hz. Peygamber'in (sas) pazar yeri tesisi esnasında söylediği *"Şüphe yok ki, fiyatları tayin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandıran ancak Allah'tır. Ben sizden herhangi birinin malına ve canına yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle o kimsenin hakkını benden ister olduğu halde, Rabbime kavuşmak istemem."*³⁴ sözlerine atıf yapılmaktadır. Bu düşünceye paralel olarak dünyaca ünlü ekonomi teorisyeni Adam Smith (öl. 1790) tarafından ortaya atılan bir "Görünmez El" teorisi bulunur.³⁵ Bu teori fiyatların farklı gerekçelerle artış ya da düşüş gösterebileceğini ve bunun somut göstergelerle açıklanamayacağını öne sürmektedir. İslâmî teorilerle Batılı bir ekonomi uzmanının benzer görüşleri iki tarafın ortak noktaları olduğu görüşünün ortaya atılmasına sebep olmuştur.³⁶ Bu ifadeler ilk etapta insan etkisini yok sayar bir ifade gibi görünse de Hz. Peygamber (sas) burada ürünlerin bolluğunun ya da kıtlığının mevsimsel şartlarla ilgili olduğunu, serbest piyasa koşulları

²⁹ Fethi Yıldırım, *Hz. Peygamber Döneminin İktisadi Yapısı* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Atatürk Üniversitesi, 2018), 118-119.

³⁰ Uçar, *Hz. Muhammed Zamanında Medine'de Gündelik Hayat Mekanın Üretimi*, 118-119.

³¹ Ebû 'Abdillâh Muhammed b Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fu'âd 'Abdübâkî (Beyrut: Dâru İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, ts.), Ticâret, 40.

³² Mehmet Emin Özafşar - Vd., *Hadislerle İslam* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 5/112-113.

³³ <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/33669/basin-aciklamasi> "Basın Açıklaması" (Erişim 29 Eylül 2024).

³⁴ İbn Mâce, *Ticâret*, 45.

³⁵ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (Londra: Henry G. Bohn, 1853), 264-265.

³⁶ Ertuğrul Cesur - Abdullah Arca, "İslâm'da İktisadin Felsefesi, Kapitalizm Ve Adam Smith'in Gizli El'i", *Dicle İlahiyat Dergisi* 24/1 (26 Haziran 2022), 193-194; Özgür Kanbir, *İktisadi Gelişmenin Ekonomi Politikası ve İslam Dünyasında Gelişme Sorunları* (Ankara: Sayda Yayıncılık, 2024), 215-217.

altında düşünülduğünde bir malın az bulunmasının ya da arz edilmesinin gördüğü talep karşısında fiyatlandırığının ifade edildiğini söyleyebiliriz. İlk bakışta bu durum biraz tereddütler uyandırır da yakın zamanda yaşadığımız pandemi sürecinin özellikle ilk zamanlarında insanların maskeye olan talebi fiyatlarda olağanüstü artışlara sebep olmuştu. Aradan geçen yaklaşık iki buçuk yıl sonrasında arz talep dengesi sebebiyle fiyatlar o günkü seviyenin neredeyse onda birine gerilemiş, esasında başladığı yere geri dönmüştür. İslâm'ın bu noktada öngörüsü mantıklı olmakla birlikte insanların içerisinde bulunduğu durumun fiyatlandırmaya yansıdığı net olarak söylenebilir. Bu da ticari pazarın hâkimiyetinin ne denli önemli olduğunu gösteren bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam'ın genel olarak pazar yerleri ile ilgili bakış açısı bu yerlerin devlet ya da vakıf elinde olması yönündedir. İlk etapta bu durum sakıncalı gibi görünse de devlet elinde olan iş alanlarının daha makul kiralar ya da işgaliyelerle satıcıya daha az maliyet yansıtılması sağlanacaktır. Bu durum doğal olarak tüketicinin alım gücünü önemli ölçüde artıracaktır. Bir diğer önemli husus ise kişilerin insafına bırakılmayan piyasanın devlet eliyle (hisbe teşkilatı) daha kolay denetlenebilir bir halde olmasıdır.

3.2. Taşradan Gelen Satıcıların Pazar Dışında Karşılammaması

Hz. Peygamber'in (sas) pazaryerini kurduktan sonra koyduğu kurallar içerisinde en önemli olanlarından birisi de özellikle şehir dışından ya da köyden gelen kişilerin pazaryerinde oluşan fiyatları görmeden kendisinin malına müşteri olunmamasıdır. Bu durum günümüzün en ciddi problemlerinden birisini teşkil etmektedir. Pazar fiyatından bîhaber olan bir üretici ya da satıcının bu gafletinden yararlanarak piyasa şartlarını bilen kişilerin daha düşük fiyata aldıkları ürünü haksız bir kazanç elde etmek suretiyle kişiyi razı gibi göstererek aldatıp malı olması gereken fiyata satarak İslâmî kurallara uygun olmayan bir ticari faaliyet yaptıkları görülmektedir. Bu uygulama maalesef günümüzde bazı ürünlerdeki suni artışın ya da bazı kimselerin aşırı zenginlemesinin önemli sebepleri içerisinde yer almaktadır.

Talha b. Ubeydullah ile çölden gelen bir bedevî arasında geçen bir olayda, devesini satmak için Medine'ye gelen bedevinin bu ticaretinde kendisinden bir beklentisi olduğunu hisseden Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber'in (sas) kendilerine, taşradan gelenlerin mallarına aracılık etmek yahut mallarını satın almak gibi hususları yasakladığını söyledi. Ancak satıcının pazarı araştırıp fiyat öğrenmesi ile bu ticaretin gerçekleşebileceğini belirtti. Bu olay sahabenin ticari faaliyetlerinde Hz. Peygamber'in (sas) ilkelerine sadık kalmaya özen gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Yukarıdakine benzer bir rivayet Abdullah b. Ömer'den bize ulaşmaktadır. Abdullah b. Ömer şehir dışından gelen ticaret kervanlarının yolda karşılanıp mallarının ucuza alınıp toplu bir şekilde piyasaya sürüldüğünü belirtir. Bu uygulama çoğunlukla kervan sahiplerinin mallarını olması gerektiği fiyata satamamalarına sebep oluyordu. Hz. Peygamber (sas) farklı şehirlerden ya da köylerden gelen satıcıların mallarının şehir dışında karşılanmasını, şehirlinin, dışarıdan gelenlerin mallarını onlar namına satmasını yasaklamıştır.³⁷

Hz. Peygamber (sas) doğrudan bu konuya ilişkin hadisinde durumu şöyle ifade etmiştir:

³⁷ Özafşar - vd., *Hadislerle İslam*, 5/75.

“Satıcıları malını pazara arz etmeye fırsat bırakmadan yolda karşılayıp satın almayın. Biriniz pazarlığı bitirmeden diğeri gidip o mala talip olmasın. Müşteri kızdırtmayın. Şehirli köylü adına satış yapmasın. Hayvanı sütlü göstermek için memesinde sütü biriktirip satmayın. Kim böyle bir hayvanı satın alırsa durum ortaya çıktığında iki hususta muhayyerdir: Ya bu haliyle o hayvana razı olur onu tutar ya da razı değilse bir sâ’ hurma ile hayvanı iade eder.”³⁸

3.3. Pazarlarda Satıcıların Sabit Yer Tutmalarının Yasaklanması

Bu uygulamanın önemli gerekçelerinden biri de tekelleşmenin önüne geçmek ve ürün satışı yapacak olan kimselerin bir nevi sıra gözetilerek pazar yerine erken gelişlerine göre düzenlenmesidir. Aksi takdirde özellikle şehirde oturanlar ya da pazarda sürekli olarak bulunanlar büyük bir avantaj elde edecekler ve diğer kimseler sürekli olarak pazarın dışında kalacaktır. Bu da kişilerin kazançlarının azalmasına daha doğrusu gelir adaletsizliğinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Çünkü böylesi bir ortamda merkezi noktada bulunan sürekli olarak satış yapacak ve kârını artıracaktır. Bu da zenginliğin belli ellerde toplanmasına sebep olacaktır. Bu uygulamanın günümüzde belki uygulanması zor olabilecektir. Ancak günümüzde özellikle bazı satıcıların konumlarını gerekçe göstererek bu doğrultuda yaptıkları harcamaları maliyetlere yansıtarak tüketiciye daha yüksek fiyatla mal satmalarına sebep olan bu durum Hz. Peygamber’in (sas) yaptığı uygulama ile engellenmişti. Ancak günümüzde sürdürülen ticaret ve rant anlayışı maalesef sadece satıcı lehine bir düzenleme yapmaktadır. Örneğin bir ürün üreticinin elinden 100 birime alınabilecekken merkezi ya da gösterişli bir lokasyonda bulunan bir satış mağazasından 130 birime alınmaktadır. Aslında bu uygulama suni bir şekilde müşterinin daha fazla harcama yapmasına sebep olmaktadır. Eğer pazar yerlerine dair uygulama daha genel hale getirilebilse kişilerin alım gücü daha artacaktır.

Hz. Peygamber pazar yerinde oluşabilecek yer belirlemelerinin uygun olmadığını net bir biçimde yasaklamıştı. Hatta bu durumun sürekliliğini sağlayabilmek adına pazar yerlerine bina yapımını yasaklamıştır. Bu doğrultuda Hz. Ömer pazarda yer belirlemek için kullanılabileceğini düşünerek orada bulunan su tesisini bile kaldırtmıştır.³⁹ Bu uygulamanın günümüzde tekabül ettiği düzenleme, tekelleşmenin önlenmesidir.

3.4. Satın Alınan Malların Aynı Pazarda Satışının Yasaklanması

Hz. Peygamber’in ticari faaliyetler arasında yasakladığı hususlardan birisi de bir satışa konu olmuş malın aynı pazarda satışının yasaklanmasıdır. Bu uygulama ilk bakışta sınırlayıcı gibi görünse de esasında bir maldan olması gerekenden daha fazla kâr elde edilmesine engel olmaktadır. Aynı pazardan alınan mal sonuç itibarıyla satıcı açısından bir kazanca vesile olmuştur. Satın alan kişi bu malı satmak istediğinde de alış fiyatı üzerine bir miktar kâr koyacak, bu döngü devam ettiği sürece de bir mal olması gerekenden daha yüksek bir fiyata satılacak ve son alıcı fazla bedel ödemiş olacaktır. Burada esas alınan husus emeksiz ve haksız kazancın önüne geçmektir.

³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh* (Kahire: Daru’t-Te’sîl, 2012), “Büyü”, 64. Köse, *İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı*, 69.

³⁹ Çelikkol, *Hicri Birinci Yüzyılda Medine Şehri (Fiziki, demografik, idari, iktisadi ve sosyal yapısı)*, 129.

Günümüzde maalesef bu tür uygulamaların çok sayıda örneğine rastlamak mümkündür. Hatta bu durum ciddi tepkileri de beraberinde getirmiş, insanların ellerindeki malların fiyatlarının suni bir şekilde artmalarına sebep olmuştur. Örneğin araç fiyatlarındaki artışın sebeplerinden birisi de budur. Maliyetlerin arttığı enflasyonist bir ortamda maalesef insanların mükerrer kazanç sağlamak üzere giriştikleri işlemler fiyatların ciddi oranlarda artışlarına sebep olmuştur. İslâm kişilerin kazancını haksız olarak artırmasına izin vermez. Ancak günümüz uygulamalarında bu tavrı engelleyici önlemlerin alınmamış olması ciddi problemlere kapı aralamakta, bazı kişilerin servetlerine servet katarken bazılarının ise ciddi zararlara uğramasına sebep olmaktadır.

3.5. Malların Kusurlarının Gizlenerek Müşterilerin Aldatılmasının Yasaklanması

İslam toplumunun en güçlü yönlerinden birisi güven ve doğruluktur. Buna muhalif olacak tavır ve davranışlardan kaçınılması hem Kur'ân'da hem de hadislerde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bunun temel sebebi toplumda güven ve huzur ortamının zedelenmesidir. Ticaretin de güvene dayalı bir muamele olması bu alanda da hassas davranılmasını esas almayı gerektirir. Zira Allah Resûlü (sas), *"Kusurunu açıklamadığı bir malı satan kimse, daima Allah'ın gazabı altındadır ve melekler ona sürekli lânet ederler."*⁴⁰ şeklindeki sözleriyle satıcı konumunda olan Müslümanların dikkatini önemli bir noktaya çekmektedir.

Hz. Peygamber (sas), *"Sözü ve muamelesi doğru, dürüst tüccar; (kıyamet gününde) peygamberler, peygamberleri tasdik eden doğru kimseler ve şehitlerle beraber olacaktır."*, *"Allah'tan sakınan, iyilik yapan ve dürüst davrananlar hâric, tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltileceklerdir."*⁴¹ sözleriyle de ticaret erbabının iyi bir şekilde ticaret yapmaları durumunda Allah katında erişecekleri mükâfatı da bildirmektedir.

Bu konudaki en meşhur örneklerden birinde Hz. Peygamber (sas) pazar yerini kontrol ederken bir ekin yığını/çuvalı görmüş, elini daldırdığında altının nemli olduğunu farketmişti. Bunun sebebini sorunca satıcı yağış sebebiyle olduğunu söylemişse de Hz. Peygamber (sas) satıcının bu şekilde malı arz etmesinin müşteriye aldatma olacağını düşünerek satıcıyı *"(İnsanları) aldatan benden değildir!"/ "Bizi aldatan bizden değildir!"*⁴² buyurmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber (sas) herhangi bir engeli dolayısıyla ticarete aldatılma ihtimali olan kişileri de düşünerek onlara üç günlük süre ile bir muhayyerlik tanımış, böylelikle ticaret yapan dezavantajlı grupları korumak istemiştir. Bu konuda sahabeden Münkız b. Amr ile Hz. Peygamber'in (sas) yaşadığı olay önemli bir örneklik teşkil etmektedir.⁴³

Ticari faaliyetlerde dikkatli davranmak her yönüyle önemlidir. Kişilerin ahiretlerini kaybedecekleri endişesi taşımaları da bu anlamda önemlidir. *"Her ümmetin bir fitnessi/imtihanı vardır. Benim ümmetimin fitnessi (imtihanı) de mal ile olacaktır."*⁴⁴ sözü ile tacir kimselerin de büyük bir imtihanda olmaları sebebiyle helâller ve haramlar konusunda bilinçli olmalarının bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in (sas) günümüzde yaşanan durumun bir özeti gibi

⁴⁰ İbn Mâce, "Ticâret", 45.

⁴¹ Tirmizî, "Büyû", 4.

⁴² Ebû'l-Hüseyn Müslim, *el-Câmiu's-sahîh* (Kahire: Daru't-Te'sîl, 2014), İmân, 164.

⁴³ Yılmaz Çelik. *İslâm'da Sosyal Hizmetler -Hz. Peygamber Dönemi*. (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 172-173.

⁴⁴ Tirmizî, "Zühd", 26.

sarf ettiği, "Kişinin, malı helâl bir yolla mı, haram bir yolla mı kazandığına aldırış etmeyeceği bir zaman gelecektir."⁴⁵ şeklindeki sözleri, ticaretle meşgul olan Müslümanlar tarafından mutlaka dikkate alınmalıdır.

Ticaret yaparken dürüst olmanın gerekliliğine dikkat çeken ayette Allah Teâlâ, "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin."⁴⁶ buyurarak tarafların birbirine zarar vermeden, haklarını gasp etmeden güzel bir şekilde ticaret yapmalarını istemektedir.

İslâm'dan önceki dönemde satışı yapılan malın denenmesi pek uygun görülüyordu. Aslında müşterinin aldatılmasının da önüne geçebilecek bir uygulama ile İslâmî dönemde kişinin satın aldığı malı denemesine imkân vermeyen ticari sisteme son verildi.⁴⁷ Bu durum günümüzde mesafeli satış olarak da bilinen online alışverişler için hayati önem taşımaktadır. Zira artık insanların internet tabanlı alışveriş platformlarından yoğun bir şekilde alışveriş yapıyor olmaları İslâm ticaret anlayışının bu düzenlemesiyle de paralellik arz eder.

3.6. Pazarlık Üzerine Pazarlık Yapılmasının ve Fiyat Kızııştırmanın Yasaklanması

Hız. Peygamber (sas) pazarlarda satış yapılırken, kişilerin aralarında pazarlık yaptıkları esnada diğer kişilerin araya girerek fiyata müdahale etmelerini yasaklamıştır. Bu doğrultuda Hız. Peygamber (sas) "Biriniz, din kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın."⁴⁸ buyurmuştur. Yapılan işin, pazarlardaki fiyatı suni bir şekilde artırarak kişilerin aldanmasına sebep olacağını ifade etmek istemiştir. Bu duruma günümüzde bazı satıcıların itibar ettikleri görülmektedir ki bunun yasaklandığının Hız. Peygamber (sas) tarafından yasaklandığının bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca daha fazla fiyata satılmasını sağlamak amacıyla hayvanların sütlerinin sağılmadan pazara çıkarılmasını yasaklamıştır.⁴⁹

Hız. Peygamber (sas) Müslümanların ticaret yaptıkları esnada birbirlerini zarar uğratmak yahut bir malın ederinden daha fazla bir meblağa satılmasını sağlamak amacıyla fiyat kızııştırmasını kesin bir dille yasaklamıştır.⁵⁰ "Necş" adı verilen bu uygulamanın ticarete karşılıklı güven, saygı ve sevgiye büyük darbe vuracağı ve haksızlıklara davetiye çıkaracağı açıktır.

3.7. Tüketilmesi, Kullanılması Haram Olan Mallarının Ticaretinin Yasaklanması

Hız. Peygamber (sas) Müslümanların ticari faaliyetlerini her daim daha da genişleterek etkin olmalarını önemsemiş ve teşvik etmiştir. Her ne kadar yanlış muamelelerde bulunan tüccarları cehennem azabıyla korkutmuş olsa da dürüst davranan tüccarları da büyük bir mükâfatla müjdelemiştir.⁵¹ Onun ticari faaliyetlere konu olan mallar konusunda da tüccarları uyardığını söyleyebiliriz. Bunlar içerisinde en önemli hususlardan birisi domuz eti, içki, leş gibi tüketilmesi haram olan mallarla birlikte putlar gibi kullanılması yasaklanmış malların ticaretinin kesin bir dille

⁴⁵ Dârimî, "Büyû", 5.

⁴⁶ Bakara 2/188.

⁴⁷ Taner Yıldırım. *Ticaretin Altın Çağı*, ed. Yunus Emre Tansü, (Elazığ: İksad Yayınları, 2022), 80.

⁴⁸ Buhârî, "Büyû", 58.

⁴⁹ Buhârî, "Büyû", 64.

⁵⁰ Buhârî, "Büyû", 58, 64, 70.

⁵¹ Tirmizî, "Büyû", 4.

yasaklanmasıdır.⁵² Bu durum ticaretin hangi kalemlerle ilgili olarak yapılamayacağını da göstermiş olmaktadır.

3.8. Faiz ve Karaborsacılığın Yasaklanması

Günümüz ekonomi modellerinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelen faiz argümanı İslâm ticaret anlayışı içerisinde net bir biçimde yasaklanmıştır. Ribâ olarak adlandırılan faiz Allah'a ve Resulü'ne savaş açmak olarak nitelenmiştir. Esasında haksız kazancın önünü açan ve ticari muameleler dışında bir sistem olan faiz kişilerin emeğinin sömürüsüdür. Faizin tamamen yasaklanması ile paranın alım gücünün ürün bazlı kullanılması sağlanmakta, paranın para ile satılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Neyin faiz olup olmadığı yönünde İslam âlimleri önemli tartışmalar yapmışlar ve ticarete daha açık bir işlem ortamı oluşmasını sağlamaya çalışmışlardır.⁵³

3.9. Pazar Yerlerinin Denetiminin Sağlanması

Hz. Peygamber (sas) Müslümanları ticari faaliyetleri konusunda sürekli olarak uyarmış ancak bu uyarılarının uygulanıp uygulanmadığının takibini de yapmaya devam etmiştir. Çünkü insanların gaflete düşmeleri mümkündür. Bu doğrultuda pazar yerlerinin denetimi ve yanlış uygulamalara tevessül edenlerin uyarılması ve yanlışlarının düzeltilmesi amacıyla "emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker" ilkesi doğrultusunda bazı kimseleri görevlendirmiştir.⁵⁴ Bu uygulama zamanla hisbe olarak kurumsallaşmış, bu görevi yürütenlere de muhtesib ismi verilmiştir.

Hz. Peygamber (sas) tarafından görevlendirilen isimler arasında, Mekke'de Saîd b. Âs b. Saîd el-Ümevî, Medine'de Abdullah b. Saîd b. Üsayha, Ömer b. Hattâb, Semrâ bt. Nüheyk el-Esedîyye ve Şifâ bt. Abdullah bulunduğu aktarılmaktadır. Ancak bu isimlerden Şifâ bint Abdullah'ın Hz. Ömer tarafından görevlendirildiği de söylenmektedir.⁵⁵

Pazarların ve fiyatların denetimi büyük önem arz etmekte ve neredeyse buraya kadar anlatılan meselelerin odağını oluşturmaktadır. Zira kuralların konulması önemli olsa da asıl mesele kuralların uygulanıp uygulanmamasıdır. Kuralların gerektiği şekilde ve insanların faydasına bir şekilde uygulanması ise denetim mekanizmasının en sağlıklı biçimde işletilmesi ile mümkün olacaktır. Hz. Peygamber bu durumun bilincinde bir tavır sergilemek suretiyle pazar yerlerinin ve buralarda satılan ürünlerin denetimine büyük önem vermiş ve özel görevliler ihdas ederek bu durumun sürekliliğini sağlamaya gayret etmiştir. Maalesef günümüzde gelişen teknolojiye rağmen ürünlerin, fiyatlarının ve satış yerlerinin denetimlerinde önemli aksaklıklar görülmektedir. Bu durumun düzelmesi için önemli olan denetimin etkin ve bağımsız bir şekilde sürdürülmesini sağlamaktır.

3.10. Ölçü ve Tartıya Dikkat Edilmesi

Ticaretin belki de en önemli ilkelerinden birisi satışa konu olan ürünlerin ölçü ve tartılarına dikkat edilmesidir. Bu husus ticaretin sağlıklı yürütülebilmesi için aşlıca şartlardan birisidir. Zira bir malın fiyatının net olarak belirlenebilmesi için ölçüsünün de bir standarda bağlı olması

⁵² Müslim, "Müsâkât", 71.

⁵³ Binatlı, "Faiz ve İslam Hukukunda Faiz", 166-170.

⁵⁴ İbn Teymiye, *Bir İslâm Kurumu Olarak Hisbe*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: İnsan Yayınları, 1989), 33.

⁵⁵ Cengiz Kallek, "Hisbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Eylül 2024).

gerekmektedir. Günümüz şartları bu konuda daha iyi iken Hz. Peygamber devrinde bunu sağlamak daha zor idi. Ancak o dönemde de belli bir standardı yakalamak mümkün iken özellikle cahiliye döneminde bazı tâcirler alırken daha titiz davranırken satarken alıcı aleyhine davranıyorlardı. Bu durumu kesin bir dille yasaklayan Hz. Peygamber (sas) Müslümanlara hitaben, *"Sizler, daha önceki toplumların helâkine sebep olan iki işi (ölçü ve tartı) devraldınız."*⁵⁶ buyurarak ticaretin ölçü ve tartı kısmında sorumluluk bilinci içerisinde hareket etmelerini istemiştir. Kur'ân-ı Kerîm bu konuyu farklı ayetlerde ele almış ve önceki ümmetlerin yanlışlarını da İslam toplumuna bildirmiştir.⁵⁷

Ölçü ve tartı hususundaki keyfiliğin hâkim olduğu câhiliyede insanlar, bir şey satın alırken ölçüye, tartıya dikkat eder, satarken eksik yaparlardı. Tam da bu durumu ifade eden Mutaaffîn sûresinin ilk âyetleri "ölçü ve tartıda hile yapanlar" vurgusuyla insanları uyarmış ve Müslümanların daha dikkatli olmasını istemiştir.⁵⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de "Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir." buyrulmuştur.⁵⁹

3.11. Para ve Vergi Politikasının Düzenlenmesi

Günümüzde alternatif para şekilleri (kâğıt, madeni, dijital vb.) olsa da parada asıl olarak altın ve gümüş madenleri geçerliydi. Bu durum Ağustos 1971'de ABD başkanı Nixon tarafından dolar-altın konvertibilitesinin resmen kaldırılması⁶⁰ ve 1944 yılında oluşturulan ABD doları-altın arasında sabit bir parite oluşturan Bretton Woods konferansı kararlarının sona ermesi ile altın/dolar arasında oluşturulan değerlendirme sisteminin terk edilmesine kadar devam etti.⁶¹ Bu tarihten sonra artık altının dayanak olarak belirlendiği sistem terk edilmiş oldu.

İslam'dan önceki dönemde de genellikle Arap yarımadasındaki ticaretin kullandığı para Bizans ve Sâsânî paralarıydı. Bizans parası altından mamûl dinar; Sâsânî parası ise gümüşten mamul dirhemdi. Bu iki para birimi genel olarak o dönemde bilinen coğrafyanın da kullandığı paralardı. Ancak günümüzdeki gibi teknik açıdan daha güvenli paralar bulunmadığından darphanelerde altın, gümüş, bakır gibi madenlerden basılan bu paraların gramajları önemliydi ve çok hassas teraziler yaygın olmadığı için paraların ağırlığında azalma olup olmadığını tespit etmek kolay değildi. Hz. Peygamber (sas) de paraların ağırlıklarının mutlaka korunması gerektiğine ve bunun aksinin haksızlık olacağına işaret etmiştir.⁶² Ölçü ve tartı hususunun önemi paralarda da vurgulanmış, bu işin denetimi de muhtesiblerin uhdesine verilmişti.⁶³ Paraların ticarete bir değişim aracı olarak kullanılması⁶⁴ yukarıda ifade edildiği gibi paranın ağırlığının bir ölçü belirtmesi sebebiyle önemli olduğunu göstermektedir. Zaten paranın geçerli olabilmesi için belli standartlara

⁵⁶ Tirmizî, "Büyû", 9.

⁵⁷ A'râf 7/85; Hûd 11/84-85; Şu'arâ' 26/181-183.

⁵⁸ Mutaaffîn 83/1-6.

⁵⁹ İsra' 17/35.

⁶⁰ Ünal Çağlar - Senem Dışkaya, "Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi* 5/2 (31 Temmuz 2018), 11.

⁶¹ Çağlar - Dışkaya, "Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz", 8.

⁶² Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverîdî. *Ahkâmü's-Sultâniyye*. (Kuvayt: Mektebetü Daru Kuteybe, 1989), 197.

⁶³ Salih Zıvâh. *El-İşkâliyyâtü's-şer'iiyyetü fi'l-amelâti'r-rakamiyyeti: Dirâsetü't-tahliliyye*. Malezya İslam Üniversitesi, 2022, s. 114.

⁶⁴ Ahmet Tabakoğlu. "İslâm'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme", *Toplu Makaleler II: İslâm İktisadı*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 191-192.

sahip olması gerekiyordu, ki bu standartlara uymaksızın hileli para basımı sultan/halife için de başkaları için de mekruh olarak değerlendirilmişti.⁶⁵ Ayrıca paraların hangi madenden oluştuğu da önemli idi. Bu doğrultuda Hz. Peygamber paraların ağırlıklarıyla oynanmasını ve paraların birbiri ile takas edilmesini ribâ işlemi oluşabileceği gerekçesiyle yasaklamıştı.

Hz. Peygamber (sas) döneminde herhangi bir para darp işi yapılmamış olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. Bu konuda muhtemelen ilk olarak mevcut sistemin korunması hedeflenmişti. Daha sonraki dönemlerde Hz. Ömer (13-23/634-644) hilafeti esnasında tedavülde olan paralar üzerine İslâmî ifadeler ekletmiş, müstakil İslâm parası ise Emevîler dönemi halifelerinden Abdülmelik b. Mervân (65-86/685-705) devrinde basılmıştı.

İslam ekonomi sisteminde Hz. Peygamber'in (sas) yaptığı önemli dönüşümlerden birisi de vergi uygulamasıydı. İslâm'dan önceki dönemde bilindiği üzere ticaret yapanlardan alınan vergiler farklılık gösterse de yüzde on civarında olduğu görülür. Araplar hac zamanı kurulan panayırarda Mekke'ye dışarıdan gelenlerden yahut kendileri farklı ülkelere yaptıkları ticari yolculuklarda vergi verirdi. Yahudilerin de Medine'ye gelen tüccarlardan vergi aldığı bilinmektedir.⁶⁶ Hz. Peygamber ticaretin yönünü değiştirebilmek için Medine'de oluşturduğu pazar yerinde ticaret yapanlardan vergi alınmayacağını ilan ederek vergi sistemini vatandaşlar lehine düzenledi. Bu durum zaman içerisinde Medine ticaretinin daha da canlı bir hal almasına vesile oldu.

SONUÇ

Hz. Peygamber (sas), toplumların vazgeçilmez bir yönü olan ticaretin ilkelerini belirleyerek Müslümanların sağlıklı bir sosyal yaşantı içerisinde olmasını sağlamak istemiştir. Bu konuda en büyük problemlerden olan ve ticarete bir mü'mine zarar vermenin yahut onu aldatmanın kişinin Allah'ın rahmetinden uzak kalmasına sebep olacağını bildirmiştir. Diğer taraftan mallarını satmak amacıyla gereksiz yere yemin eden, mallarındaki kusuru gizleyerek satanların Allah'ın gazabına müstehak olacağını ve meleklerin lânetine maruz kalacağını ifade ederek insanların kendi eksiklerine Allah'ı şahit göstermemelerini istemiştir. Böylelikle insanların aldatılmasına sebep olacak alışveriş çeşitlerinin tümünü yasaklamıştı. Bu konuda sadece Hz. Peygamber değil, Kur'ân'da da önemli uyarılar bulunmaktadır. Şöyle ki Allah Teâlâ insanları aldatmaya çalışanların aslında kendilerini aldattıklarını şu ayetle bildirmektedir: "Onlar Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir."⁶⁷

Müslümanların özellikle tüketilmesi ve kullanılması haram olan ürünlerin ticaretinin de haram olduğunu bildiren Hz. Peygamber (sas) bu konuda Müslümanları net bir şekilde uarmıştır. Diğer taraftan Hz. Ömer ticaret konusunda yeterli dini bilgiye sahip olmayanların ticaret yapmamasını istemiştir. Hz. Peygamber Müslümanları ticaret yaparken aşırı hirs ve tamahkârlıktan uzak olmaları noktasında uarmıştır.

Hz. Peygamber'in (sas) ticareti kolaylaştırmak ve maliyetleri azaltmak için yaptığı işlemler de önemlidir. Yeni bir pazar yeri ihdas etmesi, burada ticaret yapanlardan vergi alınmayacağını ilan

⁶⁵ Zıvalı, *el-İşkâliyyâtü's-şer'iyetü fi'l-amelâti'r-rakamiyyeti*, s. 113.

⁶⁶ Yıldırım, *Hz. Peygamber Döneminin İktisadi Yapısı*, 81.

⁶⁷ Bakara 2/9.

ederek daha cazip hale getirmesi de önemlidir. Maalesef günümüzde uygulanan ekonomik sistemlerin maliyetleri artıran önemli unsurlarından birisini kira gideri ve vergiler oluşturmaktadır. Devletlerin daha az vergi almaları sürdürülebilirliğin sağlanması için gereklidir. Vergi, üretim toplumu oluşmasının önündeki engellerden biridir. Hz. Peygamber kişinin elinin emeği ile kazandığından daha tatlı bir şey yiyemeyeceğini belirterek insanları üretime teşvik etmiştir. Ticaret yönünden de insanların mal dolaşımını sağlamasını yani ithal mallar getirterek ticarete dengeyi oluşturmaya teşvik etmiştir.

Hz. Muhammed'in (sas) riba (faiz) yasağı, adil rekabet vurgusu ve devletin denetleyici rolü gibi düzenlemeleri, modern ekonomik modellerin yol açtığı finansal eşitsizlik, tekelleşme ve etik eksiklikler gibi sorunlara karşı alternatif bir model sunmaktadır. Örneğin, riba yasağı sermayenin adil dağılımını sağlarken, Medine Pazarı'ndaki "içeriden bilgilenme yasağı" gibi uygulamalar, modern borsalardaki spekülasyonları önleyici bir çerçeve sağlar.

Çalışma, devletin piyasada denetleyici ve düzenleyici bir rol üstlenmesinin, adil ticareti sağlamadaki kritik önemini vurgulamaktadır. Vergilerin asgari düzeyde tutulması ve pazar yerlerinin kamu/vakıf kontrolünde olması gibi uygulamalar, maliyetleri düşürerek tüketici lehine bir ekonomik ortam yaratır. Hz. Muhammed'in (sas) ticarete dürüstlük, ölçü-tartı hassasiyeti ve helal kazanç vurgusu, günümüzdeki yeşil ekonomi ve etik finans tartışmalarıyla paralellik gösterir. Zekât ve sadaka gibi sosyal yardım mekanizmaları, gelir dağılımı adaletsizliğini azaltmada etkin bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Faizsiz bankacılık modellerinin yaygınlaştırılması ve altın/gümüş standardına dayalı para sistemlerinin yeniden değerlendirilmesi, enflasyon ve para manipülasyonu sorunlarını hafifletebilir. Tekelci eğilimleri kırmak için pazarlarda hisbe benzeri bağımsız denetim kurumlarının etkin bir şekilde kullanılması yerinde olacaktır. Ticari ahlakın güçlendirilmesi için İslam iktisadı ilkelerinin akademik müfredatlara ve meslek etiği eğitimlerine entegre edilmesi yararlı olacaktır.

Bu çalışma, tarihsel kaynaklar ve betimsel analizle sınırlıdır. İleriki araştırmalarda, Hz. Muhammed'in (sas) düzenlemelerinin nicel ekonomik modellerle test edilmesi (örneğin, faizsiz sistemlerin büyüme üzerine etkisi) veya karşılaştırmalı çalışmalarla (İslam iktisadı ile sosyal ekonomi modelleri arasındaki benzerlikler) desteklenmesi ufuk açıcı yeni çalışmalara vesile olacaktır.

Hz. Muhammed'in (sas) ticari düzenlemeleri, insan onurunu ve toplumsal dengeyi merkeze alan zamanlar ötesi bir sistemdir. Bu ilkeler, küresel ekonominin içinde bulunduğu krizler karşısında yalnızca Müslümanlara değil, tüm insanlığa hitap eden bir rehber niteliği taşımaktadır. Müslümanların dünya üzerinde daha güçlü olabilmeleri ve ekonomiye daha hâkim bir noktaya gelebilmeleri için Hz. Peygamber'in (sas) gösterdiği ilkelere sıkı sıkıya sarılmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Kadir. "Cahiliye Döneminde Ticaret Ahlâkı". *İnsan, Din ve Erdemlilik*. İstanbul: DEM Yayınları, 2022. <https://dem.org.tr/yayin/e-kitaplar/2022/12/insan-din-ve-erdemlilik>
- Acar, Mustafa, İktisadın Evrensel Yasaları ve Kadim Sorunları, (Konya: Literatürk Academia Yayınları, 2018.
- Algül, Hüseyin. "Haram Aylar". Erişim 16 Mart 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram-aylar>
- Arı, M. Salih. "Hilfu'l-Fudûl Cemiyetinin Sosyal Dayanışmadaki Rolü". *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Haziran 1998), 375-384.
- Belazurî, Ahmed b. Yahya el-. *Fütûhu'l-Büldân*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Binatlı, Yusuf Ziya. "Faiz ve İslam Hukukunda Faiz". *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (1966), 147-183.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. Kahire: Daru't-Te'sîl, 2012.
- Cesur, Ertuğrul - Arca, Abdullah. "İslam'da İktisadın Felsefesi, Kapitalizm ve Adam Smith'in Gizli El'i". *Dicle İlahiyat Dergisi* 24/1 (26 Haziran 2022), 187-206.
- Cora, İhsan. "Çağdaş Tüketici Pazarları Açısından 'Medine Pazarı' nın Analizi". *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi* 1/5 (31 Ağustos 2020), 51-62.
- Çağlar, Ünal - Dışkaya, Senem. "Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi* 5/2 (31 Temmuz 2018), 1-24.
- Çelik, Yılmaz. *İslâm'da Sosyal Hizmetler -Hz. Peygamber Dönemi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Çelikkol, Yaşar. *Hicri Birinci Yüzyılda Medine Şehri (Fiziki, demografik, idari, iktisadi ve sosyal yapısı)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Çelikkol, Yaşar. *İslâm Öncesi Mekke*. 3. Baskı. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014
- Çınar, M.Y, "İş, Çalışma Yaşamı ve İş Analizi" *Çalışma Psikolojisi*, ed. Bilgin, S.L. ve Cengiz, A.A, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Erman, Uğur. "İslam'da Ticaret Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Rolü". *Journal of Academic Value Studies* 5/4 (2019), 719-730.
- Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b 'Abdullah b. Ahmed. *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fîhâ mine'l-âsâr*. thk. Ruşdî Sâlih Melhas. Beyrut: Dâru'l-Endelus, ts.
- Glaeser, Edward L., ve Bruce Sacerdote. "The Rise of Capitalism". *Journal of Economic Growth*, Cilt 2, Sayı 2, 1997, 197-223.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b Yezîd. *Sünen*. thk. Muhammed Fu'âd 'Abdulbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Sa'd Muhammed b. Menî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. Abdurrahman Elmalı - Mehmet Akbaş, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.

- İbn Teymiye. *Bir İslâm Kurumu Olarak Hisbe*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.
- Kallek, Cengiz. "Hisbe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Eylül 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hisbe>.
- Kanbir, Özgür. *İktisadi Gelişmenin Ekonomi Politikası ve İslam Dünyasında Gelişme Sorunları*. Ankara: Sayda Yayıncılık, 2024.
- Karan, Cuma. *Psiko-Sosyo-Tarih Açısından Bedir Meydan Muharebesi*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021.
- Köse, Feyza Betül. "Women in Pre-Islamic Arab Society". *Akademik Siyer Dergisi Cahiliye Özel Sayısı*, 76-91. <https://doi.org/10.47169/samer.1459683>
- Köse, Saffet. *İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı*. İstanbul: İGİAD Yayınları, 3. baskı., 2017.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Ahkâmü's-Sultâniyye*. Kuveyt: Mektebetü Daru Kuteybe, 1989.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim. *el-Câmiu's-sahîh*. Kahire: Daru't-Te'sîl, 2014.
- Özağar, Mehmet Emin - Vd. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 4. Basım, 2020.
- Smith, Adam. *The Theory of Moral Sentiments*. Londra: Henry G. Bohn, 1853.
- Sönmez, Nesim. "Hıfz'ı'l-Fudûl Teşkilatı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (01 Temmuz 2014), 399-419.
- Şulul, Kasım. *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 5. Basım, 2014.
- Tabakoğlu, Ahmet. "İslâm'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme", *Toplu Makaleler II: İslâm İktisadi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005, 191-199.
- Temir, Hakan. *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk. *el-Câmi'u'l-kebîr-Sünen-i Tirmizî*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Uçar, İlyas. Hz. Muhammed Zamanında Medine'de Gündelik Hayat Mekanın Üretimi. Fecr Yayınevi, 2019.
- Von Glahn, Richard. *The Economic History of China: From Antiquity to the Nineteenth Century*. Cambridge University Press, 2016.
- Yıldırım, Fethi. Hz. Peygamber Döneminin İktisadi Yapısı. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Atatürk Üniversitesi, 2018.
- Yıldırım, Taner. *Ticaretin Altın Çağı*. ed. Yunus Emre Tansü. Elazığ: İksad Yayınları, 2022.
- Zıvalı, Salih. *el-İşkâliyyâtü's-şer'iyetü fi'l-amelâti'r-rakamiyyeti: Dirâsetü't-tahliliyye*. Malezya İslam Üniversitesi, 2022.
- "Basın Açıklaması". Erişim 29 Eylül 2024. <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/33669/basin-aciklamasi>
- "İslâm'da Ticaretin Önemi: Medine Pazarı Örneği | İslam İktisadi", <https://islamiktisadi.net/2020/01/20/islamda-ticaretin-onemi-medine-pazari-ornegi/>.